

Notatka z zajęć 10 października 2011 r.

Mit Heraklesa

Notatkę sporządziła Maria Kruhlak.

Źródło: informacje zebrane przez uczestników zajęć na podstawie najważniejszych źródeł starożytnych (prezentacja pracy na źródłach: p. Marta Szada) i *Słownika mitologii greckiej i rzymskiej* Pierre’a Grimala, s. v. (Wrocław et al., 1987).

1. Czym jest mit? (dyskusja uczestników seminarium):
 - a. bajeczna opowieść;
 - b. historia związana z wierzeniami i kultem religijnym ludzi starożytności;
 - c. treść mitu wyjaśnia pochodzenie człowieka i sytuuje go we wszechświecie.
2. Przedstawienie kolejnych etapów mitu o Heraklesie w oparciu ściśle o *Słownik... Grimala*:
 - a. wczesne lata życia herosa:
 - φ miejsce narodzin: Teby, ale za ojczyznę uważa Peloponez (Argolidę);
 - φ pochodzenie:
 - o z rodu Perseusza;
 - o Herakles był wychowywany przez Alkmenę i Amfitriona, jednak jego prawdziwym ojcem był Zeus;
 - o Zeus wykorzystał nieobecność Amfitriona, który uczestniczył w wyprawie przeciw Telebojczykom, i pod jego postacią zbliżył się do Alkmeny (tym sposobem był jej pierwszym mężczyzną; Amfitrion wyruszył na wojnę po zawarciu związku małżeńskiego z Alkmeną, ale nie było nocy poślubnej);
 - o po powrocie z wojny prawdziwy Amfitrion spłodził z Alkmeną syna – Ifiklesa (bliźniaka „młodszego” o jedną noc od Heraklesa);
 - o na początku heros nosił imię Alkides (patronymicum od imienia dziadka Alkajosa, niosące skojarzenie z greckim rzeczownikiem ‘siła fizyczna’, w kulturze polskiej pojawia się forma ‘Alcyda’);
 - o Herakles – „sławiący Herę” – to imię przybrane przez herosa po zamordowaniu żony (Megary) i dzieci w szale, które zaszła nań Hera (imię mistyczne nadane przez Apollona albo przez Pytię, która nakazała, by heros stał się sługą Hery);
 - φ dzieciństwo:
 - o na radzie bogów Zeus nieopatrznie wyznaje, że dziecko, które ma się narodzić, będzie władało Argos (jawne przyznanie się do zdrady rozniewało Herę, która poprosiła swoją córkę Ejlejtję – boginię porodów, by przyspieszyła urodziny Eurysteusza – kuzyna

Heraklesa, co tym samym zapewniło mu w przyszłości pierwszeństwo w ubieganiu się o władzę w Argos);

- Eurysteusz urodził się po siedmiu miesiącach, Ejlejtja przedłużyła natomiast poród Alkmeny, siedząc (pod postacią starej kobiety) pod drzwiami jej komnaty ze skrzyżowanymi dłońmi i nogami. Nie wiadomo, jak długo Alkmena musiałaby znosić ból porodu, gdyby nie Galintias („łasiczka”), która uciekła się do podstępu i wychodząc z komnaty swej pani, ogłosiła, że bliźnięta już przyszły na świat. Chwila zdziwienia Ejlejtji, która pobiegła sprawdzić, jak to się stało, pozwoliła na Alkmenie na rozwiązanie (Galintias została za karę zmieniona w łasiczkę);
- o Herakles nabrał siły poprzez ssanie mleka Hery (różne przekazy):
 - Hermes przystawił dziecko do piersi śpiącej bogini, lecz gdy ta się obudziła, odtrąciła je;
ajtiologiczna interpretacja mitu – wyjaśnia powstanie Drogi Mlecznej, która ma być wynikiem rozbryzkania się kropeł mleka Hery;
 - „Równina Heraklesa” – miejsce, w którym Alkmena wystawiła małego Heraklesa w obawie przed zazdrością Hery. Akurat przechodziła tamtędy bogini w towarzystwie Ateny, która zachwyciła się urodą chłopca i poprosiła, by Hera go nakarmiła;
Herakles ssał tak gwałtownie, że zranił boginię i ta go odepchnęła;
- o przygoda z węzami:
 - prawdopodobnie Hera usiłowała zabić w ten sposób chłopca, jednak mały Herakles bez lęku je udusił;
 - inna tradycja podaje, że to sam Amfitrion chciał sprawdzić, które z bliźniąt jest jego dzieckiem, i dlatego wpuścił do kołyski węże (w ten sposób przekonał się o sile potomka Zeusa);
- o wychowanie:
 - Herakles pobierał te same nauki, co jego brat Ifikles (i inne dzieci), jednak cechował go gwałtowny charakter;
podobno pod wpływem gniewu zabił swojego nauczyciela muzyki i literatury Linosa (krzesłem lub lirą), za co postawiono go przed sądem;
usprawiedliwiał się cytując prawo Radamantysa, zgodnie z którym można było zabić w obronie własnej (Linos miał próbować go ukarać), jednak Amfitrion obawiał się kolejnych napadów gniewu swego przybranego syna i wysłał go na wieś, by wypasał trzody;
 - Amfitrion nauczył go powożenia rydwanem;
 - podobno Radamantys nauczył go strzelać z łuku;

φ pokonanie lwa w górach Kitajronu:

- pierwsze wielkie dokonanie młodego herosa;
- lew siał spustoszenie w trzodach Amfitriona, którymi opiekował się Herakles, i króla Tespiosa, który panował w sąsiednim kraju;
- heros osiedla się u króla Tespiosa i po 50 dniach udaje mu się zabić lwa;
 - Tespios i jego żona – Megamede mieli 50 córek. Każdą noc Herakles spędzał z inną (zmęczony po ciężkim dniu łowów sądził, że zawsze jest to ta sama). Tespios sam przysyłał do herosa kolejne córki, ponieważ chciał, by jego wnukowie byli potomkami bohatera;

φ posłowie króla Erginosa:

- gdy Herakles wracał od Tespiosa, spotkał po drodze posłów z Orchomenos, którzy szli do Teb upomnieć się o daninę, którą mieli im zapłacić Tebańczycy;
 - Teby co roku przez dwadzieścia lat miały składać Orchomenos daninę w postaci 100 wołów (podczas święta ku czci Posejdona Perieres – Tebańczyk zabił ojca Erginosa, a ten wyruszył przeciw Tebom i po zabiciu wielu mieszkańców zawarto taki właśnie układ z królem Teb);
- Herakles odciął posłom nosy i uszy, a nawłókszy je na sznur, zawiesił na ich szyjach i odesłał posłów;
- znieważony Erginos zebrał wojsko i wyruszył na Teby (które zgodnie z poprzednią umową były nieuzbrojone). Herakles jednak pokonał nieprzyjacielskie wojsko i nałożył na Orchomenos dwukrotnie wyższą daninę;
- niektóre źródła podają, że w tej bitwie zginął Amfitrion;

φ król Teb (Kreon) z wdzięczności za uratowanie miasta przed Erginosem ofiarowuje Heraklesowi rękę swojej córki – Megary:

- potomstwo:
 - wg Pindara – ośmiu synów;
 - wg Apollodora – trzech synów;
 - inne tradycje: pięciu, siedmiu lub czterech;
- szaleństwo ('lyssa') zesłane przez Herę – Herakles zabija żonę i dzieci;
 - wg niektórych także dzieci swego brata Ifiklesa;
 - inna tradycja: nie zabił żony, ale oddał ją swemu bratankowi Iolaosowi (Megara – 33 lata, Iolaos – 16 lat);
- odzyskawszy świadomość Herakles udaje się do Pytii, która nakazuje mu przybrać to właśnie imię i wyznacza pokutę;
 - inna etymologia imienia Herakles, odzwierciedlająca poglądy starożytnych – od gr. 'sława' i 'powietrze', co miało wyrażać, że sława jego rozległa będzie jak powietrze;
 - u Eurypidesa Herakles po zamordowaniu swojej rodziny chce popełnić samobójstwo, ale powstrzymuje go Tezeusz. W ten sposób została zaburzona chronologia wydarzeń – ten epizod został umieszczony po zejściu Heraklesa do

podziemi, a więc „w trakcie” XII prac (Tezeusz i Peiritoos zostali uwięzieni przez Hadesa w Podziemiach za próbę porwania Persefony; Herakles uwolnił Tezeusza, schodząc po Cerbera);

- b. XII prac Heraklesa (wyznaczanych przez Eurysteusza):
- φ jako pokuta za zabicie żony i dzieci;
 - φ jako warunek powrotu do Argos, gdzie władcą był Eurysteusz (wynik wspomnianego wyżej podstępu Hery, Eurysteusz przyszedł na świat przed Heraklesem);
 - φ ponadto Atena i Apollo obiecali nagrodzić herosa nieśmiertelnością za jego trud;
 - φ według „mystyków” były to „próby duszy”;
 - φ poeta aleksandryjski Diotimos przekazuje inną wersję mitu, według której Herakles jest kochankiem Eurysteusza (XII prac jako spełnienie kaprysu ukochanego);
 - φ 6 prac na Peloponezie i 6 w innych częściach świata (jak podaje Grimal: Kreta, Tracja, Scytia, na dalekim Zachodzie, w kraju Hesperyd i w Podziemiu);
- c. rynsztunek Heraklesa:
- φ maczuga – wystrugana z pnia dzikiej oliwki w czasie polowania na lwa nemejskiego;
 - φ miecz – ofiarowany przez Hermesa;
 - φ łuk i strzały – od Apollona;
 - φ pozłacany pancerz – od Hefajstosa;
 - φ peplos – od Ateny;
 - φ ponadto konie – dar Posejdona.

XII PRAC HERAKLESA

1) Lew nemejski

- a. Nemea (Argolida);
- b. Lew nemejski był synem Ortrosa i Echidny (którzy byli też rodzicami Sfinksa z Teb) oraz wnukiem Tyfona;
- c. mieszkał w jaskini o dwu wyjściach;
- d. Herakles najpierw zatarasował jedno z wejść do jaskini, a następnie zwabił do środka lwa i go udusił;
- e. skóra lwa była tak mocna, że nie można było jej w żaden sposób rozciąć (dlatego Herakles musiał zadusić lwa, by go pokonać). Jak podaje Teokryt, Herakles do rozcięcia skóry posłużył się pazurami zwierzęcia, co wreszcie przyniosło pożądaný skutek (od tej pory w sztukach plastycznych heros często jest ukazwany odziany w lwia skórę);
- f. epizod z Molochosem:
 - i. wieśniak mieszkający nieopodal Nemei, którego syn został zabity przez lwa;
 - ii. przyjął Heraklesa bardzo gościnnie i nawet chciał zabić jedyne go barana, ale heros odwrócił go od tego zamiaru prosząc o 13 dni zwłoki;

- iii. po trzynastu dniach wieśniak uznał, że jego gość z pewnością już nie żyje i przystąpił do składania barana w ofierze, nie zdążył jednak jej dokonać, gdyż zobaczył wracającego herosa w lwiej skórze;
- iv. ofiara została złożona Zeusowi zbawcy, a Herakles ustanowił igrzyska nemejskie;
- v. Zeus umieścił lwa w gwiazdozbiornie na pamiątkę I heroicznej pracy syna;
- g. Eurysteusz, przerażony siłą Heraklesa, zabronił mu wchodzić do miasta, sam zaś schował się w ulanej z brązu beczce wkopanej w ziemię. Od tej pory heros musiał zostawiać łupy przed bramą.

2) Hydra lernejska

- a. Lerna (Argolida);
- b. Hydra była dzieckiem Echidny i Tyfona;
- c. wielogłowy wąż (od pięciu/sześciu/dziewięciu/dziesięciu do stu głów, być może ludzkich, ich oddech zabijał, nawet gdy hydra spała);
- d. na pomoc hydrze Hera wysłała ponadto olbrzymiego raka, heros go jednak zdeptał;
- e. w tym zadaniu pomagał Heraklesowi jego bratanek Iolaos. Gdy heros odcinał hydrze głowę, Iolaos ją przypalał, by nie odrosła. Środkowa głowa miała być nieśmiertelna, dlatego po odcięciu została zakopana i przyciśnięta głazem;
- f. Herakles wykorzystał krew hydry do zatrucia swych strzał;
- g. Eurysteusz nie zgodził się na to, by zaliczyć Heraklesowi tę pracę, gdyż nie działał on sam;
- h. euhemerystyczna wersja mitu: hydra o odradzających się głowach to bagna Lerne, osuszone w końcu przez Heraklesa (źródła, niczym wciąż odrastające głowy hydry, wciąż dawały wodę, co utrudniało przeprowadzenie osuszenia).

3) Dzik erymantejski

- a. Erymant (Arkadia);
- b. Herakles krzycząc sprawił, że dzik opuścił legowisko; zapędził go w głęboki śnieg. Zmęczone zwierzę nie stawiało oporu, gdy heros niósł je Eurysteuszowi;
- c. przerażony Eurysteusz schował się w swej beczce;
- d. dzik nie został zabity.

4) Łania kerynejska

- a. heros miał tylko pojąć łanię. Ta wersja (alternatywna do wersji o zabiciu łani, pożerającej zbiorę) powstała prawdopodobnie dlatego, by nie posądzono go o bezbożność;
 - i. łania na szyi nosiła kolię z napisem „Tajgete poświęciła mnie Artemidzie”;
 - 1. Tajgete – jedna z Plejad uciekająca przed natarczywością Zeusa (Artemida zamieniła ją w łanię, by mogła się ukryć, z wdzięczności później poświęciła bogini łanię);
- b. łania miała połączane rogi i spiżowe racice;
- c. Herakles ścigał ją aż rok, wreszcie zranił lekko strzałą, co pozwoliło mu ją pojąć;

- d. w drodze powrotnej heros spotkał Artemidę i Apollina, musiał im obiecać, że nie zrobi zwierzęciu krzywdy i, jak tylko udowodni wykonanie zadania, od razu łanię wypuści.

►Na zajęciach został też przedstawiony materiał ikonograficzny, ilustrujący poszczególne wydarzenia z życia Heraklesa:

- o rzeźba;
- o malarstwo wazowe;
- o nowożytnie malarstwo sztalugowe;
- o hiszpańska mozaika z III wieku n.e.